

Kulcsár Bálint

A 47. honvédszászlóalj hadnagya, Sipos Bálint (1826–1896)

Egy nemes szabómester életútja

A 47. honvédszászlóalj tisztikarát bemutató, a tisztek rövid életrajzát közlő legújabb tanulmány adattárát¹ áttekintve elsősorban földbirtokosok vagy jogász, tisztviselei, mérnöki és tanítói pályán tevékenykedő férfiak életútjával találkozunk. Az alakulatban a legalacsonyabb tiszti rendfokozatot – hadnagy – viselő 21 személy között is elsősorban szellemi foglalkozásúak szerepelnek. A zászlóaljnak a szabadságharc időszakát túlélő hadnagyai a későbbiekben ügyvédként vagy közjegyzőként, vármegyei tisztviselekként, színészként, tanítóként, országgyűlési képviselőként, gazdatisztként, városi vadászként, földbirtokos gazdálkodóként, kerületi jegyzőként dolgoztak és tevékenykedtek; közülük csupán egyetlen személy – Sipos Bálint szabómester – kereste a kenyerét iparosként.²

A fenti körülmény okán is érdekfeszítőnek tűnik Sipos Bálint életútjának kutatása, amelynek során két fő kérdés köré csoportosítottam a feltárt források adatait. Egyrészt milyen családi környezetből indult Sipos Bálint, hogyan telt ifjúsága, amely tulajdonképpen a szabadságharcban való fegyveres részvétellel ért véget; másrészt önkéntes nemzetőri, honvéd őrmesteri, majd honvédtiszti szerepvállalása milyen nyomot hagyott élete hátralévő, a forradalom és szabadságharc – mint történelmi sorsforduló – időszakát követő közel fél évszázados időszakában, hogyan alakult pályája, társadalmi és magánélete?

Sipos Bálint származása és családja – élete 1848 előtt

Nemes Sipos Bálint a Zala vármegye székhelye, Zalaegerszeg mezőváros közvetlen szomszédságában fekvő Andrásridán született 1826. február 14-én,³ azaz Bálintnapon nemes Sipos Ferenc vármegyei esküdt és nemes Czupi Anna római katolikus vallású szülők utolsó gyermekeként, és a következő napon, 1826. február 15-én keresztelték meg.⁴

Ősei Veszprém vármegyéből kerültek Zalába. Dédapja, Sipos Márton – a ma Zalaszentgrót egyik településrészét képező – Aranyod községben telepedett le,

¹ Bona Gábor 2020. 174–193. p.

² Bona Gábor 2020. 185–190. p.

³ A születése napjára vonatkozó adat egy Pesten, 1848. augusztus 10-én kelt kérelemben található. Ebben Sipos maga közli a pontos dátumot, amely azért is fontos, mert a születésének időszakában az alsóbagodi plébánia keresztelési anyakönyvei csupán a keresztelés napját rögzítették, a születés napját nem tüntették fel külön. MNL ZML IV.102.b. 1848:1671.

⁴ A keresztelést – annak ellenére, hogy Andrásrida a bagodi plébániához tartozott – Kováts György zalaegerszegi káplán végezte. Alsóbagodi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1826.

nemességét Zala vármegye 1751. szeptember 21-ei közgyűlésén hirdették ki.⁵ Zala vármegye 1790. évi nemesi kataszterében fia, Sipos Ferenc vármegyei esküdt – a címszereplő Sipos Bálint honvédtiszt nagyatyja – egy nagycsalád fejeként szerepel: nyolc fiával (Lázár, Ferenc, János, Ignác, Márton, József, László, Pál) együtt írták össze.⁶ A zalaszentgróti anyakönyv hiányosságai miatt a felsőaranyodi Sipos Ferencnek csak a fiatalabb (1780 után született) gyermekei pontos keresztelési adatait ismerjük.⁷

Az 1829. évi nemesi lajstromban már az aranyodi Sipos család kirajzását figyelhetjük meg. Ekkor már csak hat élt a nyolc fivér közül. A második fiú, Ferenc vármegyei esküdt – Sipos Bálint apja – András hidán telepedett le; a harmadik fivér, János egyedülként maradt Aranyodon; a negyedik fiútestvér, Ignác Mikefára került; a hatodik és hetedik, József és László Alibánfára költözött; a nyolcadik, a legfiatalabb fiú, Pál pedig Tófejen élt.⁸

Az andráshidai Ferencen kívül később az alibánfai József és a tófeji Pál is vármegyei (tisztelbeli) esküdti hivatalt viselt, így hárman léptek Aranyodon élt apjuk nyomdokaiba.⁹ A Sipos-rokonság közéleti-politikai felfogására

vonatkozó érdekes adalék, hogy a reformkori szabadelvű ellenzék fontos kezdeményezését jelentő, a köztelherviselés elvét a gyakorlatban is érvényesíteni törekvő önkéntes adózásra az 1840-es évek második felében az Aranyodon maradt fivér, néhai Sipos János fiai (Sipos János és Sipos Károly aranyodi közbirtokosok), továbbá a tófeji Sipos Pál is kötelezettséget vállalt.¹⁰

A továbbiakban irányítsuk figyelmünket Sipos Bálint szűkebb családjára, azaz az andráshidai ág sorsára! Az 1770-es években Aranyodon született, később András hidán megtelepedett Sipos Ferenc – Sipos Bálint apja – már 1801. január 18-án, az andrásfai (Vas vármegye) Czupi Annával kötött házasságakor Zala vármegyei esküdtként (jurassor) szerepelt. Ekkor még nyilván tisztelbeli esküdt volt.¹¹ Az 1829. évi nemesi összeírás idején már (mint arról fentebb szó esett) Zala vármegye rendes esküdte volt,¹² hivatalát 1825 óta viselte az Egerszegi járásban.¹³ Esküdti tisztségviselése mellett pandúr hadnagyként is szolgálta a megyét.¹⁴

Sipos Bálint anyai nagyszülei, nemes Czupi Ferenc és Kortsmár Éva a dél-vasi Karátföld

5 Sipos Márton és György (Aranyod), Antal (Szentgrót) és Mihály (Aranyod) kérésére Zala vármegye kihirdeti a Veszprém vármegye közgyűlése által 1751. március 29-én kibocsátott testimonialist. MNL ZML IV.1.a. 1751–1752. évi jegyzőkönyvi kötet. 276. p.

6 MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1790. 73. p. A nyolc fiúgyermek apjának, idősebb Sipos Ferencnek néhai atyját itt tévesen szintén Ferenc keresztnévvel említik, a korábbi és későbbi nemesi lajstromokból azonban egyértelműen kiderül, hogy valójában Sipos Mártonnak hívták a honvédtiszt Sipos Bálint Aranyodon élő dédapját.

7 Sipos Ferenc és Taródi (Tarródy) Rozália felsőaranyodi nemes házaspár gyermekei (zárójelben a keresztelés napja, kurzívval az 1790-ben is összeírt fiúk): *Márton* (1780. február 7.), *Mihály* (1781. március 29.), *Erzsébet* (1782. november 19.), *József Pál* (1784. február 10.), *Imre László* (1785. július 20.), *Pál* (1789. január 19.).

8 Az elsőszülött Lázár és az 1790-ben ötödikként szereplő Márton ekkor már nem élt. MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1829. 94., 150., 215., 268., 291. p.

9 MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1845. 261., 442. p.

10 Molnár András 1996. 1235. p.

11 Győrvári római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 1801. Sipos Ferenc ekkor 28 esztendősként, 1830-ban bekövetkezett halálakor pedig 54 évesként szerepel, a korabeli anyakönyvi adatok pontatlansága miatt tehát csupán annyit állapíthatunk meg, hogy az 1770-es évek középső harmadában születhetett.

12 Sipos Ferencet ekkor még csak két fiával (Boldizsár és Vince) vették számba, az 1826-ban született Bálint azért nem szerepel még az 1829. évi nemesi összeírásban, mert annak adatait valamivel korábban, egy hosszabb folyamat során vették fel. MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1829. 215. p.

13 Zala megye archontológiája. 296. p.

14 MNL ZML IV.1.a. 1845:933.; fia, Sipos Bálint halálának anyakönyvi bejegyzése: Zalaegerszegi állami anyakönyvi kerület halotti anyakönyvei, 20/1896. szám.

és Andrásfa községekben éltek.¹⁵ Anna lányukat – Sipos Bálint édesanyját – Andrásfáról a viszonylag közeli, de már Zala vármegyéhez tartozó Andrásfidára vitte feleségnek Sipos Ferenc, gyermekeik is ott születtek: Mihály (1802. szeptember 5., †1813. február 10.), Regina Mária (1804. szeptember 7.), Gáspár Menyhért Boldizsár (1807. január 9.), Mária (1808. szeptember 8.), Julianna Veronika (1814. március 20., †1819. március 20.), Éva Ágnes (1816. december 29., †1818. november 8.), Ignác (1819. július 30., †1822. október 10.), Boldizsár (1822. január 8.), Vince (1824. január 23.) és végül Bálint (1826. február 15.).¹⁶

Sipos Bálint tehát legkisebb gyermekként született, apja ekkor már több mint 50 esztendő volt. Szülei keresztapának és keresztanyának Sipos Ferenc hivatali felettesét, Csillagh Lajost és feleségét, Koppány Borbála bekeházi birtokosokat kérték fel. (Csillagh 1825 és 1829 között alszolgabírói tisztséget viselt az Egerszegi járásban, 1830 és 1834 között pedig a járás főszolgabírája volt.)¹⁷

Az andráshidai Sipos fiúk közül csupán a három legkisebb (Boldizsár, Vince és Bálint)

15 A győrvári plébániához tartozó Andrásfán született gyermekeik: Julianna (1767. november 10.), Antal (1771. május 2.), Erzsébet (1773. január 15.), Katalin (1776. március 1.), Judit (1777. szeptember 4.), Terézia (1779. augusztus 16.), Magdolna – posthuma (1790. április 1.). A gersei plébániához tartozó Karátföldön született gyermekeik: István (1781. november 30.), László (1783. december 18.). Sipos Ferencné Czupi Anna keresztelési bejegyzése (1786. február 6.) – egyszer karátföldi, másszor andrásfai születésű gyermekként – mind a győrvári, mind a gersei anyakönyvben megtalálható! Gersei és győrvári római katolikus plébániák keresztelési anyakönyvei.

16 A zárójelben a keresztelések és – amennyiben ismert, keresztelést jelölve – a temetések napja szerepel. Mihály keresztelésekor kifejezetten feltüntették, hogy a házasságból született első gyermek (*primogenitus*); halálzási bejegyzésében tévesen apja nevében, Ferencként szerepel. A házaspár további gyermeke a másfél éves korában elhunyt Rozina, akinek temetését 1812. július 19. napjával rögzítették (keresztelési bejegyzése nem található meg az anyakönyvben). A feleség nevének másik írásmódja: Czupy. Alsóbagodi római katolikus plébánia keresztelési és halotti anyakönyvei.

17 Zala megye archontológiája. 394. p.

élte meg a felnőttkort,¹⁸ de mindhárman gyermekek voltak még, amikor apjuk, nemes Sipos Ferenc, Zala vármegye esküdtje 54 esztendőskorában, 1830 áprilisában meghalt, és fiatalon vesztették el édesanyjukat, az 1843 júliusában 58 évesen elhunyt Czupi Annát is.¹⁹

1835-ben „*Sipos Ferentz ur utódai*” Andrásfidán 1 hold házhelyet, 10 hold szántóföldet, 1 hold rétet bírtak.²⁰ Feltehetően apjuk korai halálának is része lehetett abban, hogy mindhárman iparosnak tanultak. Az 1845. évi vármegyei nemesi összeírás – amely még mindig Andrásfidán vette őket számba – a következőt jegyezte meg Sipos Boldizsár, Sipos Vince és Sipos Bálint fivérekről: mesterséglények.²¹

Sipos Bálint pályaválasztásában tehát bátyjai nyomdokaiba lépett, akik inas-, majd legényveiket követően a zalaegerszegi szabócéhbe nyertek felvételt: nemes Sipos Boldizsár 1845. április 15-én, nemes Sipos Vince pedig 1846. április 26-án lett az „*érdemes czéh*” teljes jogú tagja.²² Boldizsár a későbbiekben gombkötőmester, Vince pedig szabómester volt.

Sipos Bálint mint nemes szabólegény Zalaegerszegen, 1847. november 17-én kelt beadványában arra kérte Zala vármegyét, hogy mivel jelentős időt kell töltenie a mesterségéhez kapcsolódó vándorlással, az édesapja, Sipos Ferenc után maradt örökségével kapcsolatos iratait és aktív adósleveleit a megyei levéltárban helyezhesse el megőrzés céljából.

18 A többi fiúgyermek az 1829. évi nemesi lajstrom idején már nem élt.

19 Sipos Ferencet 1830. április 23-án, Czupi Annát 1843. július 9-én temették el Andrásfidán. Alsóbagodi római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 1830., 1843. Czupi Anna ekkor már a nagykanizsai származású nemes Illoyay András felesége volt, akihez 1834. augusztus 5-én ment férjhez. Második házasságakor származási helyén, Andrásfán tartózkodott, életkorát – talán hiúságból? – 34 esztendőben (!) adta meg. Győrvári római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 1834.

20 A 10 hold szántóföld a következőképpen oszlott meg: I. osztályú: 2 hold, II. osztályú: 2 hold, III. osztályú: 2 hold, IV. osztályú: 4 hold. MNL ZML IV.9.f., Andrásfida.

21 MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1845. 371. p.

22 MNL ZML IX.25. Zalaegerszegi magyar és német szabócéh jegyzőkönyve.

A vármegye helyt adott kérelmének, és rendelkezett a Sipos által benyújtott dokumentumok Hány Farkas levéltárnok részére történő átadásáról;²³ a szabólegény tehát iratait biztonságban tudva tölthette vándoridejét.

Sipos Bálint 1848–1849-ben

1848 tavaszának eseményei az ifjú szabó, Sipos Bálint életére is kihatással voltak. A zalaegerszegi nemzeti őrseregbe (nemzetőrségbe) önként jelentkező férfiak között találjuk őt is; az 1848. március 21-ére datált, „*A nemzeti őrsereghez mint közember magamat béírom*” feliratot viselő dokumentum második oldalán Sipos Vince és Sipos Bálint, ötödik oldalán pedig Sipos Boldizsár saját kezű feliratkozása is olvasható.²⁴

Az 1848. április 11-én szentesített, a nemzeti őrseregről szóló 1848. évi XXII. törvény cikk alapján Zalaegerszegen is sor került a nemzetőrség átalakítására; a jogszabály alapján az önkéntesség elve szerint működő szervezet felváltotta a bizonyos vagyoni, jövedelmi cenzus megléte esetén kötelező nemzetőri szolgálat.²⁵ A „*Zala megyei nemzeti őrsereg*” Zalaegerszeg mezővárosra vonatkozó 1848. júniusi összeírásában 286 név olvasható, köztük szerepel Sipos Vince köznemzetőr (25 éves szabó, 296. házszám) és Sipos Boldizsár nemzetőr őrmester (28 éves gombkötő, 423. házszám) is.²⁶ Önálló, teljes jogú céhtag bátyjaival ellentétben Sipos Bálint neve nem található meg ezen a listán; vagy nem felelt meg a törvényi feltételeknek – nem rendelkezett 200 pengőforint értékű ingatlannal vagy 100 pengőforint évi jövedelemmel, gazdai hatalom alatt állt –, vagy esetleg nem tartózkodott Zalaegerszegen (augusztusban már Pesten intézte hivatalos ügyeit). Az előbbieket tehát Bálint nem vett részt a zalai nemzetőr-

ség 1848. július–augusztusi határ menti táborozásában és őrszolgálatában.²⁷

Sipos Bálint 1848. augusztus elején már bizonyosan Pesten tartózkodott mint nőruha-készítő segéd. 1848. augusztus 10-én ugyanis ott keltezte az igazságügyi miniszterhez címzett, korengedély elnyerése érdekében benyújtott kérelmét, amelyben röviden vázolta addigi életét és körülményeit. Előadta, hogy András hidán született és nevelkedett fel, majd a nőruha-készítő mesterség tanulása céljából Zalaegerszegre költözött, ahol – szülei korai halála miatt – egyedül gondoskodott megélhetéséről. „*Ily körülményekben, miután szüleimről reám maradt csekély örökségemet kezeimhez venni, s illetőleg mesterségembe fektetni legcél-szerűbbnek vélném, sőt, éltem fenntartásának legbiztosabb alapját egyedül ezúton megvehetni reménylem, ugyanazért alázattal esedezni bátorkodom miniszter úrnál, miszerint örökségi vagyonom eránt netalán gátlólag felmerülhet, valamely még törvényesen el nem törült kifogások kikerülése tekintetébül, nekem, mély alázattal alulírottan a még hátralévő mintegy másfél évre nézve korengedélyt adni, s ezáltal engem jogaimnak saját személyembeni eszközlésére felhatalmazni méltóztassék...*”. Az ekkor 22 esztendő – tehát a teljes magánjogi cselekvőképességhez szükséges 24. életévet még el nem ért – Sipos nagykorúsításra irányuló beadványát három pontba foglalt indokolással alapozta meg, amely bepillantást engedet gondolkozás-módjába, terveibe is: „*1-ör Szüleimet már régen elvesztvén, valamint azelőtt, azóta is becsületes és józan viseletem által mindenkor mesterségem folytatása körében fáradozva, iparos előjáróim kedvezésében részesültem, anélkül, hogy valaha gyámi vagy gondnoki fölügyázatra szorultam volna. De 2-ör vagyonom csekélyisége sem engedte meg, hogy rendes gyámi vagy gondnoki kezelet igényelt volna, és így folytonosan, bár tökéletes korú nem vagyok, sajátomról szabadon rendelkezhettem anélkül, hogy abból valamit hasztalan célra költöttem volna. Végre 3-ör jelenlegi szándékom a mesterré lehetés, szinte oly cél, mely jövendőm biztosítására elkerülhetetlenül megkívántatik, tehát erre nézve minden eddigi válolataimat²⁸ mind szellemi, mind pedig anyagi*

23 MNL ZML IV.1.a. 1847:3740.; MNL ZML IV.1.b. 1847:3740.

24 MNL ZML V.1601. No. 405. A forrás datálása és részletes elemzése: Molnár András 1998. 25–26. p.

25 Molnár András 1998. 29. p.

26 MNL ZML IV. 102.b. 1848:787. 169. sz. (Sipos Vince), 234. sz. (Sipos Boldizsár).

27 A nemzetőrség tevékenységére: Molnár András 1998. 34–39. p.

28 Értsd: vállalataimat, vállalkozásaimat.

tekintetben felülmúlja, mire nézve örökségem kezemhez vételet leginkább szükségeli.” A fiatal, öntudatos szabósegéd tehát az önállósodás, az iparosmesteri egzisztencia kialakítása érdekében kezdeményezte a korengedély elnyerését.²⁹

Deák Ferenc igazságügyi miniszter Budapesten, 1848. augusztus 12-én kelt leiratában Sipos Bálint folyamodványának megküldésével egyidejűleg arra utasította Zala vármegyét, hogy a kérelem tárgyában, „a folyamodó koráról, jelleméről, s a fennforgó körülményekről” tegyen jelentést.³⁰ Zala vármegye állandó bizottmánya – a folyamodvány és Sipos Bálint keresztlevele átadása mellett – Farkas Endre helyettes főbíró bízta meg a vizsgálat lefolytatásával,³¹ aki Zalaegerszegen, 1848. augusztus 27-én foglalta írásba jelentését.

Az eljáró tisztviselő³² személyesen is ismerte Sipos Bálintot, s így saját véleményét is belefoglalta jelentésébe: „mint ügyes szabólegényt, józan magaviseletűt és magát meggondolni tudó fiatal egyént egész jól ismerem”, aki „alig serdülő gyermekségiben árvaságra jutván, magamagának viselte gondját”. A vizsgálat pozitívumként, a felelősségteljes gondolkodás megnyilvánulásaként értékelte Nunkovits Józsefné – nála volt kihelyezve kamatra Sipos Bálint 900 forintnyi öröksége – nyilatkozatát is, aki szerint az ifjú Sipos a kamatok átvételekor mindig elmondta, hogy a teljes összeget majd a törvényes korának elérésekor, mesteremberré válásakor fogja kézhez venni.³³ A jelentéshez a vármegyei tisztviselő mellékelte Sipos Bálint keresztapjának bizonyítványát is; Csillagh Lajos ekkor már Zala vármegye első alispáni tisztét viselte.³⁴ A

29 MNL ZML IV.102.b. 1848:1671. Másolat.

30 MNL ZML IV.102.b. 1848:1599. Igazságügyi minisztériumi ügyszám: 5907.

31 MNL ZML IV.102.a. 1848:1599.

32 A Kálócfa pusztán élő farkaspatyi Farkas András (Endre) táblabíró és alszolgabíró családja András hidáról származott. MNL ZML IV.1.e. Nemesi összeírások. Zala vármegye nemesi katasztere, 1790. 153. p., Zala vármegye nemesi katasztere, 1829. 256. p., Zala vármegye nemesi katasztere, 1845. 409. p.

33 MNL ZML IV.102.b. 1848:2230. Eredeti, aláírással hitelesített.

34 Csillagh Lajos 1837-től 1848 májusáig a vármegye másodalispánja, 1848 májusától pedig első alispánja volt. Zala megye archontológiája. 395. p.

szintén Zalaegerszegen, 1848. augusztus 27-én kelt dokumentumban Csillagh előadta, hogy keresztfia életét – egykori segéd tisztviselője, néhai Sipos Ferenc iránti tekintetből is – mind a szabómesterség tanulása idején, mind pedig felszabadulása óta figyelemmel kísérte; az ifjú Bálintot (aki hazatérése után sokszor megfordult a Csillagh-háznál is) ez alapján „józan s jámbor magaviseletűnek, értékével gazdaságosan élőnek, szóval böcsületes és megérett eszűnek” ismeri.³⁵

Mindezek után nem meglepő, hogy a megyei állandó bizottmány Farkas Endre tiszti jelentésének minisztériumhoz történő felterjesztésekor támogatólag foglalt állást Sipos Bálint korengedelem megadása iránti kérelme ügyében, megjegyezve azt is, hogy a fiatal ember a keresztelőlevél szerint már ügyis 23. évét tölti (tehát közel jár a 24. életévéhez).³⁶ Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár Budapesten, 1848. október 18-án a nagykorúsítását kérő Sipos Bálint részére a korengedélyt megadta, amelyről egyúttal értesítette Zala vármegyét is.³⁷ A megyei állandó bizottmány a rendelőny másolatának és a folyamodványnak Sipos Bálint részére történő – Farkas Imre főszolgabíró általi – kézbesítéséről határozott.³⁸

A nagykorúsításhoz szükséges hivatalos eljárás tartama alatt jelentős fordulat következett be Sipos Bálint életében. Nem sokkal azt követően, hogy 1848. augusztus 10-én Pesten megírta a korengedély iránti kérelmét, majd azt benyújtotta az igazságügyi minisztériumhoz, hazautazott Zalába. 1848. augusztus 18-án már Zalaegerszegen jelentkezett önkéntesként a 7. honvédszászlóalj – amelynek toborzási körzete Sopron, Vas és Zala megyék területére terjedt ki – kötelékébe. A zalai megyeszékhelyen már 1848. június 5-én megkezdődött a toborzás,

35 MNL ZML IV.102.b. 1848:2230. Eredeti, aláírással és pecséttel hitelesített.

36 Az állandó bizottmány döntése: MNL ZML IV.102.a. 1848:1671. Az igazságügyi minisztériumhoz címzett felterjesztés 1848. augusztus 28-án leírt fogalmazványa: MNL ZML IV.102.b. 1848:1671.

37 Az engedélyben a kérelmező neve tévesen egy második keresztnévvel szerepel: Sipos Bálint András. Feltehetően a születési hely (Andráshida) zavarta meg az ügyet intéző tisztviselőt. MNL ZML IV.102.b. 1848:2230. Igazságügyi minisztériumi ügyszám: 7545.

38 MNL ZML IV.102.a. 1848:2230.

Sipos az utolsók között jelentkezett az alakulatba.³⁹ Az avatójegyzékbe Sipos Bálintot mint andráshidai születésű és tartózkodási helyű birtokost vették fel, születési éveként 1826 helyett tévesen 1825 szerepel. A dokumentumból megtudhatjuk, hogy az 5 láb 0 hüvelyk 3 vonal magasságú,⁴⁰ himlő ellen már beoltott Sipos korábban nem teljesített katonai szolgálatot.⁴¹ Andráshidai öröksége révén valóban birtokosnak is tekinthető, ugyanakkor ha a szabósegédi foglalkozása feltüntetésével vették volna fel a jegyzékbe, az tovább erősítette volna a 7. zászlóalj zalai önkénteseinek társadalmi összetételét elemző Molnár András megállapítását, miszerint a csoport gerincét a kézműves-iparos rétegből verbuválódott fiatalok alkották.⁴²

Sipos Bálint 1848. augusztus végéig, Pápán csatlakozhatott a szerveződőben lévő 7. honvédszászlóaljhoz, amelynek soraiban szeptember 6-ától 9-ig ő is Nagykanizsára vonulhatott a horvát betörés elhárítására felsorakozó magyar sereghez. A 7. honvédszászlóalj szeptember 12-én kezdte meg visszavonulását Nagykanizsáról, és Keszthelyen, Tapolcán, Veszprémen és Székesfehérváron át egészen Pákozdig vonultak vissza, ahol a szeptember 29-ei csatában a balszárny tartalékként nem kerültek tűzbe. Az alakulat október 13-án érkezett meg a parendorfi magyar főtáborba. Lehetséges, hogy október végén Sipos Bálint onnan eltávozva utazott haza Zalába.⁴³

Bona Gábor szerint Sipos Bálint a 7. honvédszászlóalj soraiban részt vett a Jellačić elleni hadjáratban, majd novembertől őrmesterként szolgált.⁴⁴ 1848 októberében a 7. honvédszász-

lójában jelentős személyi változások történtek, számos áthelyezésre és kinevezésre került sor az újonnan alakuló honvédszászlóaljhoz.⁴⁵ Elképzelhető, hogy ekkortájt került át Sipos is a Zala megyei önkéntes nemzetőr-zászlóaljból a 1848 november elején kialakított⁴⁶ 47. honvédszászlóaljhoz. (Valószínűtlen, hogy Sipos csak Lipótvár 1849. február 2-án történt feladását, azaz a 7. honvédszászlóalj fogságba kerülését követően lépett át volna a 47. honvédszászlóaljhoz, hiszen Lipótvár foglyul ejtett védőit csak márciusban engedték szabadon, ő pedig 1849 február végén – tiszti kinevezésének előterjesztésekor – már a 47. honvédszászlóalj őrmestere volt, s egyébként is életszerűtlen, hogy a császári hadseregen keresztül átjuthatott volna a Tisza mögött állomásozó⁴⁷ 47. honvédszászlóaljhoz).

Érdekes adalék, hogy Sipos Bálint bátyja, Sipos Boldizsár gombkötő készítette 1848 őszén a 47. honvédszászlóalj számára az egyenruhájuk részét képező dolmányokhoz szükséges vörös zsinórokat; az 1848 decemberére befejezett munkáért (8526 róf vörös zsinór) 312 pengőforintot utaltak ki számára a megyei pénztárból.⁴⁸

A 7. honvédszászlóaljba történt 1848. augusztus 18-ai felvételt követően a Sipos Bálint katonai szolgálatával kapcsolatos első napra pontos adatról a hivatalos lapból értesülhetünk, amelynek 1849. március 3-án megjelent száma közölte előléptetését. Eszerint Mészáros Lázár hadügyminiszter Sipos Bálintot, a 47. honvédszászlóalj őrmesterét eddigi alakulatához hadnagynak nevezte ki, rangját és illetményét 1849. március 1. napjától számolva. (Nem tudjuk, hogy a hadügyminisztériumi bürokrácia vagy a hivatalos lap hibájából, de a családneve tévesen, „Sikós” alakban jelent meg nyomtatásban; ráadásul – más ekkor kinevezett tisztekhez hasonlóan – keresztnevét sem tüntették fel.)⁴⁹

39 A zászlóalj megalakulásáról és a toborzás menetéről: Molnár András 1987.

40 Körülbelül 159 cm magas lehetett. 5 láb 60 hüvelyknek felelt meg. Az újoncozásnál használt bécsi mértékkel számolva 60 hüvelyk (60 X 2,634 cm = 158,04 cm) + 3 vonal (3 X 2,195 mm = 6,585 mm), mindösszesen 158,6985, kerekítve 158,7 cm. Bogdán István 1990. 568., 571. p.

41 MNL ZML IV.1.1. Újoncok lajstromai, 1848. A 7. honvédszászlóalj zalai önkénteseinek avatójegyzéke.

42 Molnár András 1987. 758. p.

43 A 7. honvédszászlóalj történetére: Molnár András 1992. Köszönettel tartozom Molnár Andrásnak a Sipos Bálint katonai szolgálatára vonatkozó adatok értékeléséhez nyújtott segítségéért.

44 Bona Gábor 1999. 153. p., Bona Gábor 2020. 189. p.

45 Molnár András 1992. 79–80. p.

46 Hermann Róbert 2020. 43–45. p.

47 Hermann Róbert 2020. 89. p.

48 Molnár András 1998. 72. p.

49 Közlöny, 1849. évi 43. szám (Debrecen, 1849. március 3.), 149. p. A hivatalos lapban szereplő hibás „Sikós” alakra történő téves („Siklós”) utalás: Bona Gábor 2020. 189. p. 48. lábjegyzet.

Sipos Bálint szemszögéből nyilván nem volt jelentéktelen körülmény – és nem kizárt, hogy tisztí kinevezését is előmozdíthatta – az, hogy a 47. honvédszászlóaljban (keresztapjának fia, Csillagh László százados⁵⁰ mellett) egy nagybátyja is katonáskodott. Néhai édesapja testvéröccse, a rokonság ismertetésekor már említett, tófeji illetőségű Sipos Pál, Zala vármegye tiszteletbeli esküdtje az alakulat hadnagyaként, majd főhadnagyaként szolgált,⁵¹ s annak ellenére, hogy a zászlóaljnak messze a legidősebb tisztje volt – 1789 januárjában született! –, egy későbbi visszaemlékezés szerint „20 éves ifjú bátorságával és kitartásával rendelkezett”.⁵²

Az bizonyosnak tekinthető – mivel a hadnagy kinevezésének 1849. február végi előterjesztésekor őrmester volt a 47. honvédszászlóaljnál –, hogy Sipos Bálint a február 26–27-én vívott kápolnai csatában részt vett, de azt csak valószínűsíthetjük, hogy a tavaszi hadjáratnak és Budavár május 21-ei visszavételének is részese lehetett a 47. honvédszászlóalj tisztjeként.

A Zala Megyei Honvédegylet törzskönyvének adataiból tudhatjuk, hogy Sipos Bálint később a 118. honvédszászlóaljnál is szolgált.⁵³ A 107–122. sorszámú honvédszászlóaljak a korábbi sorfővezetők zászlóaljaknak a honvédszászlóaljakhoz történő átsorolásával – tulajdonképpen átnevezéssel – jöttek létre 1849 júniusában.⁵⁴ A 118. honvédszászlóaljat a korábbi 52. (Ferenc Károly) sorszámszámú zászlóaljból alakították ki, amely a III. hadtest kötelékében küzdött a világosi fegyverletételig.⁵⁵ Feltehető, hogy Sipos Bálint ennél az alakulatnál fejezte be honvédtiszti szolgálatát.

50 Rövid életrajza: Bona Gábor 2020. 177. p.

51 Rövid életrajza: Bona Gábor 2020. 184. p.

52 *A Mi lett a honvédből?* című újságcikk szerint Sipos Pál 62 esztendő volt Buda ostromakor – valójában 60. Megjelent: Uj Idők, 4. évfolyam, 36. szám (1898. szeptember 4.), 203. p.

53 HL Zala m. törzskönyv. 1327. sz.; Novák Mihály 1906. 239., 356. p. (Az előbbi forrást vette alapul.)

54 Barcy Zoltán–Somogyi Győző 1986. 105. p.

55 Kerekes Zoltán 1972. 331. p.

Sipos Bálint szakmai tevékenysége és magánélete 1849 után

A szabadságharc leverését követő időszakból kevés adat áll rendelkezésre Sipos Bálinttal kapcsolatban. Valószínűleg elkerülte a császári hadseregbe való kényszerű besorozást. Annyi tudható, hogy az 1850-es évek legelején Pesten élt, mivel házasságkötésekor az anyakönyvi bejegyzés Pestet jelöli meg lakhelyeként. Sipos Bálint a Zala megyei Tárnokon, 1852. január 18-án mint andráshidai születésű pesti lakos vette feleségül Szakonyi Mária 16 esztendősen letenyei születésű pesti lakost.⁵⁶

Felvetődhet a kérdés, hogy miért választotta a két – ugyan zalai származású, de – pesti lakos fiatal egybekelésük helyszínéül Tárnokot? Ennek megválaszolásában Sipos Bálint és Szakonyi Mária házassági tanúinak személye segíthet. Az egyikük, Deák Lajos (1817–1879) tárnoki földbirtokos szabadságharcos katonatársa volt Siposnak; Deákot nemzetőrtiszti szolgálatát követően 1848. november 10-én a 47. honvédszászlóalj századosává nevezték ki.⁵⁷ A másik házassági tanú, Deák Lajos sógora, farkaspatyi Farkas Dávid (1816–1886), a zalaegerszegi választókerület későbbi országgyűlési képviselője⁵⁸ volt, akinek Deák Lajosné Farkas Juditon kívül testvére volt az 1848-ban Sipos Bálint nagykorúsítási ügyében vizsgálatot lefolytató Farkas Endre is.

Sipos Bálint ifjú felesége, Szakonyi Mária Letenyén született Szakonyi János tisztartó lányaként (ugyanott keresztelték 1837. január 21-én), tehát valójában még csak 15 éves volt a házasságkötés idején.⁵⁹ Sipos apósa, Szakonyi János, aki az Andrássy Károlyné Szapáry Etelka grófnő örökségeként a gróf Andrássy

56 Zalatárnoki római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 1852.

57 Bona Gábor 2020. 177–178. p.

58 Életútjára: Gyimesi Endre 2019.

59 Nemzetes Szakonyi János letenyei tisztartó (provisor) és felesége, Kleinrath Krisztina további, Letenyén született és keresztelt gyermekei: János (1835. július 31.), Etelka (1838. március 18.). A házaspár korábban, Szécsiszentlászlón született fia: József (1834. június 4.). Letenyei római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1835–1838. Szentgyörgyvölgyi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1834.

család kezére jutott letenyei uradalom vezető alkalmazottjaként tevékenykedett, 1846-ban az Országos Védegylet letenyei szervezetének alelnöke volt (az elnöki tisztséget a grófnő fia, a fiatal Andrassy Gyula gróf, a későbbi miniszterelnök viselte).⁶⁰ A Szakonyi családban is élénken élhettek a sorsfordító 1848–1849-es esztendő eseményeinek emlékei: az 1848 őszen alakulatával Letenyén állomásozó Nugent alezredes a helyi elit tagjai – például a postamester, a jegyző és a plébános – között Szakonyi János tisztartót is a letenyei plébániaházba záratta egy időre.⁶¹

A Zalatárnokon történt házasságkötést követően a fiatal pár elhatározta, hogy szülőmegyéjükben telepednek le: jövőjüket Nagykanizsán képzeltek el. Sipos Bálint ennek érdekében beadványt intézett a nagykanizsai városi tanácshoz, amelyben engedélyt kért a városban való letelepedéséhez és mesterségének (női szabó) gyakorlásához.

A város a kérelem véleményezésére felkérte a helyi szabócéhet, amely 1852. október 12-én kelt nyilatkozatában Sipos Bálint iparúzásának engedélyezése ellen foglalt állást. Közölték, hogy Sipos folyamodványával ellentétben Nagykanizsán nem három, hanem tizenkét női szabó tevékenykedik; ezenkívül három később megtelepedett női szabó – a nehéz megélhetés miatt – már kénytelen volt a várost elhagyni. Felháborodással és elítélően fogadták kollégájuk terveit: *„...Pestet, ezen világvárost odahagyván, hol az illető mesterek száma s a helybeli és vidéki közönség száma közötti viszony korántsem oly aránytalan, mint városunkban, kisebb városunkban letelepedni akarni, igen fonák tapintatra mutat, mely velünk együtt folyamodót és családját is a megromlás örvényébe dönteni képes, vagy legalábbis a már belevénült régi mestereket szorítaná el.”* Sipos feltehetően arra is hivatkozhatott kérelmében, hogy letelepedése csupán a keresztény szabókat érintené, mert felvetését élesen elutasítva *(„ismét egy fonák fogás”)*, a céh állásfoglalása a következő szavakkal jellemezte a hat izraelita és hat keresztény női szabó szolgáltatásait

biztosító Nagykanizsán uralkodó szemléletet: *„...városunkban nem létez oly társadalmi törvény, mely parancsolná, hogy a keresztény csupán keresztény szabónál varrathasson ruhát és viszont, az ellenkezőt pedig tiltaná...”,* kijelentve, hogy ezért nem lehet a női szabók tizenkét főnyi összlétszámából figyelmen kívül hagyni a hat izraelita vallású mesterembert. Végeredményben azonban nem rejtették véka alá a megélhetésük iránti aggodalmukat: *„...úgyis már felette sokan rágódunk a számunkra kínálkozó sovány falatokon, mellőzván az idők mostoha viszonyait, szűk keresetet, drága életszert, tetemes házbért, adót s több másféléket”.*

A városvezetés a céhtől eltérően viszonyult Sipos Bálint kérelméhez. A városi tanács Szép Károly városbíró által jegyzett, szintén 1852. október 12-én kelt, a cs. kir. megyefőnökhöz intézett felterjesztésében megemlítette ugyan azt a körülményt, hogy *„a czéh részéről az, mint vetélytárs ellen elleneztetik”,* ám több érvet hozott fel az engedély megadása mellett. Ilyennek tekintette a Sipos által becsatolt – becsületes magaviseletéről és szabad költözéséről szóló – bizonyítványokat, a szabómeszter anyagi helyzetének stabilitását biztosító örökségekről *(„résztint maga, résztint pedig női némű”)* való tudomásszerzést, és azt is, hogy a kérelmező gyakorlati mesterségbeli tudása *„feltehető csak annyibul is, mert Pesten, a hon fővárosában az illető remekelést megtennie sikerült.”* A nagykanizsai elöljáróság távlati célokra és a város polgárosulására is tekintettel lehetett, amikor hangsúlyosan vette figyelembe kérelmének támogatásakor Sipos Bálintnak a városi tanács előtt kinyilvánított azon szándékát, *„miszerint ő kész nő ruhákkal egy nyilvános boltot, amit mindedig a városi közönség nélkülözött, felállítani”,* amely *„a városi közönség kényelmét tekintve célszerűnek és méltó figyelmet érdemlőnek találtatott”.* Zala megye cs. kir. főnöke – a nagykanizsai városi tanács támogató jelentését elfogadva – Zalaegerszegen, 1852. október 16-án Sipos Bálint részére megadta a városban való letelepedésre és mestersége üzésére irányuló engedélyt.⁶²

Siposék az 1853 és 1856 közötti időszakban bizonyosan Nagykanizsán éltek, négy gyermekük született a dél-zalai városban: Lajos (1853. március 20., †1855. szept. 6.) – őt a

60 Kossuth Lajos levele az Országos Védegylet Nagykanizsa vidéki osztályának elnökéhez, Csány Lászlóhoz az Iparműtár ügyében. Pest, 1846. április 4. Közli: Molnár András 2009. 329–331. p.

61 Novák Mihály 1906. 107. p.

62 MNL ZML IV.151.b. 1852. XII. B. 7642.

városban tomboló kolerajárványban vesztették el –, Szidónia (1854. június 23.) és az ikerpár Terézia és Gizella (1856. október 9.).⁶³

Nem tudjuk, hogy csupán véletlen egybeesés vagy több annál, de Sipos Bálint nagybátyja – egyúttal tisztára a 47. honvédszászlóaljban –, Sipos Pál is Nagykanizsán telepedett le, s élete végéig ott is élt. Az ekkor már Zalaegerszegré visszakertült Sipos Bálint 1874 végén értesülhetett idős rokona haláláról: a szerény körülmények között élő Sipos Pál mint 85 éves, nagykanizsai lakos özvegy gazdatiszt 1874. november 29-én halt meg Nagykanizsán, és ugyanott temették el 1874. december 1-jén.⁶⁴

Sipos Bálint és felesége, Szakonyi Mária 1857 körül települtek át Zalaegerszegré. Ezzel ifjúsága és tanulóiévei városába, a nemzetőrségbe és a honvédségbe való jelentkezései helyszínére tért vissza – immár családos emberként – a volt honvédhadnagy, aki hátralévő négy évtizedét már a zalai megyeszékhelyen élte le.

Sipos Bálint szabómesternek és nejeének Zalaegerszegen további három gyermeke – Boldizsár (1858. július 23., †1864. március 27.), továbbá az ikerpár Vilma (1862. április 21., †1868. március 15.) és Mária (1862. április 21., †1869. október 8.) – született, őket azonban gyermekkorukban el is vesztették,⁶⁵ így a három, még Nagykanizsán született lányt (Szidónia, Terézia és Gizella) nevelték fel Egerszegen.

Mindhárom Zalaegerszegen született gyermek keresztszülei Hány József ügyvéd és felesége, Szabó Eleonóra voltak. Hány József (Hány Farkas vármegyei levéltárnok fia) 1844 és 1849 között Zala vármegye másodalügyésze,

az 1861-es alkotmányos időszak idején első alügyésze volt, 1867-től 1872-ig pedig Zala vármegye főügyészi hivatalát viselte.⁶⁶ Hány 1848 júniusában a megyegyűlésen tett felszólalásában kijelentette, hogy másodalügyészi állásáról is kész lemondani annak érdekében, hogy hazáját a nemzetőrségben szolgálhassa; a városi nemzetőrségben alhadnagyi rendfokozatot viselt.⁶⁷

Egy 1867. július 6-án kelt adókimutató Sipos Bálint zalaegerszegi női szabó évi személykereseti adóját 2 forint 10 krajcárban állapította meg.⁶⁸ Zalaegerszegen Sipos nem csupán magánügyfelek részére vállalt szabómunkát, hanem megrendeléseket tudott szerezni Zala vármegyétől is. Már 1867-ben ügyfelei között tudhatta a megyét, amellyel azután évtizedekig tartó üzleti kapcsolatot alakított ki; még a halálát megelőző évben, 1895-ben is iktattak az alispáni hivatalban Sipos Bálint által benyújtott számlát.⁶⁹ A feltehetően jól kifizetődő és kiszámíthatóságuk miatt is előnyös megyei megrendelések azonban bizonyos alaptőke meglétét is előfeltételeztek a mesteremberek részéről; az ilyen, közbeszerzés keretei között vállalt munkák kapcsán ugyanis az iparosoknak biztosítékot kellett letétbe helyezniük a vármegyei pénztárba, amelyet a vállalkozási szerződés teljesítését követően kaphattak vissza. 1873 szeptemberében például két zalaegerszegi vállalkozó, Páslek József csizmadiamester és Sipos Bálint szabómester kérelmezte a szerződési biztosítékul az előbbi által letétbe helyezett 5 db, 100 forintos névértékű szőlőváltási kötvény, illetve az utóbbi által letétbe helyezett 1 db, 40 forint követelést megtestesítő kölcsönkötvény kiadását.⁷⁰

A megye részére nem női szabóként dolgozott: a vármegyei alkalmazottak szolgálati ruháinak elkészítésére vállalkozott. 1873-ban például egy őrmester, két lovas és 15 katona

63 Nagykanizsai római katolikus plébánia keresztelési (150/1853., 225/1854., 340/1856.) és halotti (690/1855.) anyakönyvei.

64 Az anyakönyvi bejegyzésben az elhunyt származási helyeként tévesen Szentgrót szerepel. Valójában a zala-szentgróti plébánia fiúja volt Sipos Pál szülőfaluja, Felsőaranyod. Nagykanizsai római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 523/1874. A 47. honvédszászlóalj főhadnagyának pontos haláladata eddig nem volt ismert, annak időpontját a legújabb szakirodalom megközelítőleg („1872 körül”) tudta meghatározni. Bona Gábor 2020. 184. p.

65 Mária halotti anyakönyvi bejegyzésében Irma néven szerepel. Zalaegerszegi római katolikus plébánia keresztelési (159/1858., 95/1862.) és halotti (71/1864., 67/1868., 226/1869.) anyakönyvei.

66 Zala megye archazontológiája. 418. p.

67 Novák Mihály 1906. 21., 31. p.

68 Foki Ibolya 2011. 43. p.

69 MNL ZML IV.404.b. Betűsoros mutatók. A legelső (7056/1867.) és a legutolsó (8337/1895.), Szabó Bálint szabó számlájára vonatkozó ügyszámhoz tartozó iratok nem maradtak fenn.

70 MNL ZML IV.404.b. 6587–6589/1873. További példa Sipos Bálindra: 8444/1874.

részére összesen 18 darab téli mentét, emellett az említett 18 megyei katona és 6 irodaszolga részére összesen 24 darab téli nadrágot készített.⁷¹ 1874 áprilisában a balatonfüredi, a köveskáli, a tapolcai és a sümegi állomásokra beosztott összesen 29 foglár nyári ruházata, míg 1874 októberében az említett négy helyen szolgáló 29 főnyi foglárság téli szolgálati ruhái (nadrág, köpeny és dolmány) elkészítése után Sipos Bálint vállalkozó szabó által benyújtott számlákat terjesztett fel a megyei számvevő az alispáni hivatalhoz.⁷²

A kiegyezést követő évek jelentős változásokat hoztak a kisiparosok, kézművesek munkáját meghatározó szervezeti keretek tekintetében. Az átalakuló gazdasági környezet hatása a jogszabályokban is jelentkezett. Az ipartársulatokat (ipartestületeket) létrehozó 1872. évi VIII. törvény (az ipartörvény) 83. §-a a céhek megszűnéséről is rendelkezett.

A magyar kézművesipar nagy múltú, a gazdasági érdekvédelmi funkción túl szociális feladatokat is ellátó, ugyanakkor vallási szokásokat is gyakorló testületei közé tartozott a zalaegerszegi szabócéh is, amely Sipos Bálintot is a tagjai között tudhatta. A céhbe való felvételéről – bátyjaival ellentétben – nem maradt feljegyzés a céhjegyzőkönyvben. Ez a tény nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy 1848-ban a nagykorúsítási kérelmében is kifejezésre juttatott önállósodási és mesterré válási céljait felülírta honvéd hadnagyként lezárult katonai szolgálata a szabadságharcban. Mesterségéhez Pesten tudott visszatérni a bukás után, továbbá Zalában kezdetben Nagykanizsán telepedett le, és csak körülbelül 1857 óta élt újra Zalaegerszegen – abban a városban, ahová fiatal korában a nőiruha-készítő mesterség kitanulása céljából költözött. Bátyja, Sipos Boldizsár gombkötő – aki 1848-ban a zalaegerszegi nemzetőrség, majd a zalai honvédek egyenruhával való ellátása körül játszott fontos szerepet, az 1850-es években

pedig Zalaegerszeg város pénztárnoka volt⁷³ – időközben vezető tisztségre emelkedett a zalaegerszegi szabócéhben: 1862-ben Boldizsár volt a „böcsületes nemes czéh” céhmestere.⁷⁴

Sipos Bálint tehát zalaegerszegi szabómeszterként élte át az ősi céhrendszer megszűnését, a polgári, kapitalista gazdaságba való átmenet korszakát. A zalaegerszegi szabócéh 1775-ben kiadott, Mária Terézia által megerősített, az „üdvös intézkedéseket, szigorú rendet és erkölcsösséget fenntartó” artikulusaira (céhszabályzatára) annak idején felesküdt, még életben levő „remekes szabó mesterek” (Ujvári Antal, Horváth József, Vajda Benedek, Sipos Bálint, Smelka István, Gaál Sándor és Varga György) Zalaegerszegen, 1882. augusztus 15-én kiadott nyilatkozatukban rögzítették, hogy a becses ereklyének tekintett céhbéli artikuluskönyvet és a hajdani céhtagok névjegyzékét a céh pecsétjével együtt a Kálvária-templomban helyezték letétbe.

Sipos Bálint és társai a változásokat borús színben látták, szerintük a kormányzat az 1872. évi VIII. törvénnyel, „a czéhrendszer erőszakos beszüntetésével [...] ipartörvény név alatt minden rendtartást és békés egyetértést lerombolva úgy az erkölcsiségre süllyedést, a mesterségre pedig anyagi végenyészetet hozott”.⁷⁵

1886. február 8-án Zalaegerszegen hét férfi – közöttük Sipos Bálint –,⁷⁶ mint „a nemes szabó czéh utolsó maradványai” gyűlt össze tanácskozni annak érdekében, hogy határozzanak

73 Sipos Boldizsár gombkötőmesternek a nemzetőrség egyenruhájával kapcsolatos szerepéről: Molnár András 1998. 25., 72., 74. p.; 1850-es évekbeli városi közéleti szerepéről, pénztárnoki tisztségviseléséről: Foki Ibolya 2000. 86–87., 138., 165. p.

74 MNL ZML IX.25. Zalaegerszegi magyar és német szabócéh jegyzőkönyve. Vajda Benedek és Smelka István felvételéről szóló bejegyzések, 1862. június 11. és 1862. október 11.

75 MNL ZML IX.25. Zalaegerszegi magyar és német szabócéh 1775-ben kelt, Mária Terézia által aláírt artikulusaihoz mellékelte irat. Közli: Béres Katalin–Megyeri Anna 2002. 170. p. Smelka István családneve tévesen „Imelka” alakban feltüntetve.

76 Sipos Bálint mellett az 1882. augusztus 15-én kelt iratot kiállító személyek közül Smelka Istvánt, Ujvári Antalt és Vajda Benedeket is megtalálhatjuk az 1886. február 8-án kelt dokumentum aláírói között.

71 MNL ZML IV.404.b. 5651/1873.

72 MNL ZML IV.404.b. 2748/1874., 7408/1874.

a Kálvária-kápolna fenntartása ügyeiben, amelynek elődeik „századoktól fogva gondviselői voltak, és mi is a mai napig azok vagyunk”. Mivel „a Magas Kormány ártol a céhrendsze-bálok elrontattak”, a társulatuknak kevés tagja maradt, ezért gondoskodni kívántak arról, hogy az újabb iparos szabók közül legyenek utódaik, akik a Kálvária tőkéjét kezelik, és biztosítják az épület jókarban tartását, hogy „soha ezen szent hely el ne pusztuljon, hanem örök emlékképpen fentmaradjon az Isten dicsőségére”. Ennek érdekében részletesen meghatározták a csatlakozók által fizetendő összegeket, a céh nagy egyházi ünnepeken gyakorlandó vallási hagyományait, valamint a Kálvária-kápolna mellé való temetkezés rendjét is.⁷⁷

Annak ellenére, hogy zalaegerszegi szabócéh „utolsó mohikánjai” a nagy horderejű változásokhoz már nem szívesen alkalmazkodtak, megélhetésük biztosítása érdekében természetesen folytatniuk kellett tanult szakmájuk művelését; a forrásokban Sipos Bálint élete végéig szabóként szerepel. Emellett – ha alkalom adódott rá – egyéb, alkalmi megbízatásoktól sem zárkózott el; így például közreműködött a Zalamegyei Gazdasági Egyesület által 1884. október 5. és 7. között rendezett megyei gazdasági és kerti terménykiállítás (ahol a fő hangsúly a szőlő és a bor bemutatásán volt) lebonyolításában, amelynek honoráriumaként az egyesület közgyűlésének döntése szerint „Sipos Bálint úrnak a jegyzedésért a három napra összesen hat forint a pénztárból kifizettetni határozatott”.⁷⁸

Sipos Bálint szabómesteri munkájából és más forrásokból származó keresményére szükség is lehetett a családnak, hiszen a következő évtizedekben sorra férjhez mentek a Sipos házaspár lányai. Szidónia 1870. április 26-án Moder János zalaszentiváni korcsmároshoz, Terézia 1875. október 7-én Luif József pinkafői születésű zalaegerszegi járásbírói írnokhoz, Gizella pedig 1885. január 7-én Gángl Ferenc sároszédi születésű zalaegerszegi cipészhez ment férjhez (a korán megözvegyült Szidónia második házasságát 1875. július 17-én Simon Ignác nemesvitai születésű zalaegerszegi adó-

tisztel kötötte; első férje 1873. június 30-án Zalaegerszegen agyonlőtte magát).⁷⁹

Sipos Bálintnak a legkisebb leányát már egyedül kellett férjhez adnia, mivel felesége, a letenyei gróf Szapáry–Andrássy-féle uradalom tisztartójának lányaként felnvelkedett Szakonyi Mária 1884. május 22-én Zalaegerszegen meghalt. Sipos Bálint családi életét beárnyékolta, hogy három asszonylány közül kettőnek az elvesztését is meg kellett érnie: Terézia lánya (Luif Józsefné) 1881. szeptember 11-én, míg Gizella lánya (Gángl Ferencné) 1893. szeptember 17-én hunyt el.⁸⁰

Szakonyi Mária halála után Sipos Bálint még kétszer nősült meg. 1884. október 20-án Nagykapornakon feleségül vette Schrammer Terézia iharosberényi születésű nagykapornaki özvegyasszonyt.⁸¹ Sipos és második felesége – korábban Szummer Ferenc neje – 1885. december 18-án vagyonátruházási (tulajdonképpen tartási) szerződést kötött egymással, amelyben az asszony a férjére ruházta Nagykapornak területén fekvő ingatlanait – az egyiken egy pincehajlékkal –, valamint minden ingóságát.⁸² Sipos Bálint második házassága négy évig sem tartott, Schrammer Terézia 1888. március 5-én Zalaegerszegen meghalt.⁸³

Sipos 1890. június 24-én házassági szerződést kötött özvegy Wirth Lipótné Péterfy Katalinnal. Ebben 1000 forint hitbért kötött ki leendő neje részére, amennyiben őt túlélné, Péterfy Katalin pedig készpénzben és takarékbetétkönyvben összesen 200 forintnyi – bár mikor visszakövetelhető – hozományt adott át jegyesének.⁸⁴ 1890. június 26-án létre is jött a frigy Sipos Bálint szabó és Péterffy Katalin – mindketten andráshidai születésű zalaeger-

79 Zalaegerszegi római katolikus plébánia házassági (36/1870., 34/1875., 48/1875., 2/1885.) és halotti (167/1873.) anyakönyvei.

80 Zalaegerszegi római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 121/1884., 180/1881., 239/1893.

81 Nagykapornaki római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 20/1884.

82 MNL ZML VII.157. 112/1885.

83 Itt az asszony vezetékneve „Sramer” alakban szerepel, származási helyeként pedig Csurgó került feltüntetésre. Zalaegerszegi római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 61/1888.

84 MNL ZML VII.157. 183/1890.

77 MNL ZML IX.25. Zalaegerszegi magyar és német szabócéh jegyzőkönyve.

78 Zalamegye, 3. évfolyam, 49. szám (1884. december 7.).

szegi lakos özvegyek – között.⁸⁵ Érdekes színben tünteti fel a friss házások helyzetét Sipos Bálintné Péterfy Katalin 1890. július 7-én tett nyilatkozata, amelyben a házassági szerződésükben részére kikötött hitberről lemondott, ugyanakkor elismerte, hogy 200 forintnyi hozományát visszakapta, kinyilvánítva, hogy sem férje, sem annak örökösei ellen semmilyen követelése nincs.⁸⁶ Alappal feltételezhetjük, hogy a házasság megromlott és a házassági életközösség megszakadt; sokatmondó tény, hogy Sipos Bálint halotti anyakönyvi bejegyzésében házastársaként második felesége, néhai Schrammer Terézia szerepel.⁸⁷

Második felesége mellett szintén 1888-ban vesztette el Sipos Bálint két bátyját, Boldizsárt és Vincét is. A vérségi összetartozáson túl a három fivér életútja több ponton is összekapcsolódott: mindhárman ugyanannak a céhnek lettek a tagjai, együtt jelentkeztek 1848 márciusában nemzetőrnek, s mindhárman Zalaegerszegen laktak életük utolsó évtizedeiben. Sipos Vince szabó (Kovács Viktória férje) 1888. március 2-án, míg Sipos Boldizsár gombkötő (néhai Máth Katalin házastársa) 1888. június 11-én hunyt el Zalaegerszegen.⁸⁸

Noszlopi⁸⁹ Sipos Boldizsár gyászjelentését a helyi lapban Sipos Bálint és családja tette közzé. A közleményben Bálint leányai, Szidónia (férjével, Simon Ignáccal) és Gizella szerepelnek még név szerint; Szidónia egyúttal Boldizsár nevelt leánya volt.⁹⁰ A gyermektelen Sipos Boldizsár Zalaegerszegen, 1888.

85 Az anyakönyvi bejegyzésben csupán egy házassági tanú (Gerencsér György törvényszéki irodavezető) szerepel. Zalaegerszegi római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 50/1890.

86 Egyúttal kérte, hogy a közjegyzői okirat egy hiteles kiadványát Sipos Bálint részére adják ki. MNL ZML VII.157. 194/1890.

87 Zalaegerszegi állami anyakönyvi kerület halotti anyakönyvei, 20/1896.

88 Zalaegerszegi római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 57/1888., 145/1888.

89 Itt említhető meg, hogy annak ellenére, hogy a család által kiadott gyászjelentések alapján mind Boldizsár, mind Bálint „noszlopi” előnévvel is feltűnik a sajtóban, 1848 előtti forrásokban sem ők, sem pedig apjuk, Sipos Ferenc nem szerepel ilyen praedicatummal (nemesi előnévvel).

90 Zalamegye, 7. évfolyam, 25. szám (1888. június 17.).

június 10-én, halála előtt egy nappal tett végrendeletében Simon Ignácné Sipos Szidóniát (mint unokahúgát és nevelt leányát), valamint annak férjét tette meg vagyona örökösévé egyenlő arányban; testamentumában a zalaegerszegi plébániahivatalnak misealapítványul 56 forintot, a városi tanácsnak a szegények közötti szétosztás céljából 50 forintot, néhai gazdaasszonya – Körmendi Katalin – leánya, Bertalan Rozi részére pedig szintén 50 forintot hagyott.⁹¹

Sipos Bálint 1891 végén egy ingatlanhirdetést jelentetett meg a helyi sajtóban: nagy kerttel rendelkező, a Csácsi utcában a 15. sz. alatt elhelyezkedő házat hirdetett eladásra.⁹²

Sipos Bálint mint 1848–49-es honvéd veterán

1867-ben Sipos Bálintot – mint 7., a 47. és a 118. zászlóaljakban szolgált honvéd hadnagyot – felvették a zalai honvédek törzskönyvébe. Anyagi helyzetét a „szegény” minősítéssel jellemezték.⁹³ A zalaegerszegi szabómester igényt tartott a honvédegylet által nyújtható esetleges segélyre, amelyhez a következő megjegyzést fűzték: „*ajánltatik*”.⁹⁴ Az országos illetékességű Honvédsegélyező Alap iratai között található egyik – Zala vármegye főispánja, gróf Szapáry Géza által felterjesztett névsor (honvédözvegyek, munka- és keresetképtelenné vált rokkant honvédek) alapján keletkezett – ügyiratban a honvédtörzskönyvi számával szereplő Siposról a következő vélemény olvasható: „*Sipos Bálint hadnagy, szembaj és aranyérből szenvedő szegény szabó, miután hatóságilag ajánltatott, segélyezendő volna.*”⁹⁵

Sipos a kiegyezés utáni években kiadott korai honvéd névtárakban már szerepel; 1869-

91 MNL ZML VII.157. 176/1888.

92 Zalamegye, 10. évfolyam, 45. szám (1891. november 8.).

93 Ennél alacsonyabb kategóriák (koldus, rossz, igen szegény) is feltűnnek az adattárban. A „szegény” minősítés feltehetően csupán a vagyon hiányára vonatkozhatott, hiszen ebbe a csoportba biztos munkahellyel rendelkező személyeket is felvettek – ide sorolták például a 47. honvédzászlóalj volt tizedesét, Nagy Józsefet, aki a vármegyénél volt írnok. HL Zala m. törzskönyv. 1317. sz.

94 HL Zala m. törzskönyv. 1327. sz.

95 MNL OL K 57 1868:2872.

ben – mint a Zala Megyei Honvédegylet tagját – és 1871-ben is alhadnagyként tüntették fel.⁹⁶

A magyar közvélemény jelentős része – közöttük bizonyára a zalai honvéd veteránok is – nehezményezte és hiányolta, hogy a budai várban sokáig, még a kiegyezés után sem létesült méltó műemlék a Buda visszafoglalása során elesett honvédek vagy általában a szabadságharc honvédei tiszteletére, miközben a Szent György téren 1852 óta állt a budai vár osztrák parancsnokáról elnevezett Hentzi-emlékmű, amelyet az osztrák védők emlékére emeltek, s amelyet a közvélekedés Budavár szegyenének tartott.⁹⁷

Hosszabb előzmények után végül közadokozásból létesült a budai várban az elesett honvédek emlékére szobor, az I. kerületi Dísz téren, Zala György – Alsólendván született, tehát zalai származású – szobrász és Schickedanz Albert műépítész munkájaként (felirata az arcoldalon és a hátoldalon: „*Szabad hazáért 1849. május 21. – A névtelen hősöknek*”). A műalkotást 1893. május 21-én, pünkösd vasárnapján – egyben Budavár visszavételének évfordulóján – leplezték le,⁹⁸ nagyszabású, tömeges részvétellel mellett zajlott avatóünnepségen.

A Zala Megyei Honvédegylet gondoskodott arról, hogy Zala 1848–49-es honvédei is méltóképpen képviseltesék magukat a jeles eseményen. Vöczköndy László megyei honvédegyleti elnök 1893. május 14-én a helyi sajtóban felhívást jelentetett meg a volt '48-as honvédeknek címezve, amelyben hangsúlyozta annak fontosságát, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg a május 21-én, 11 órakor kezdődő ünnepségen; kérte, hogy a részvételi szándékot május 18-áig jelezzék nála annak érdekében, hogy a belépti jegyek megszerzéséről gondoskodni tudjon. Egyúttal közölte azt is, hogy az addig már jelentkezett négy bajtársa (Bogyay Kálmán, Utasi János, Sipos Bálint, Bezeredy Elek) belé-

pője ügyében már intézkedett. Terveik szerint a zalai 1848–49-es honvédek 9 órakor az új városházánál találkoztak, és testületileg jelentek meg az ünnepélyen.⁹⁹

A helyi sajtó 1893. május 28-án számolt be a budavári honvédszobor avatásán részt vevő zalai küldöttségről. Eszerint a vármegyét és a megyei honvédegyletet Csertán Károly alispán és Vöczköndy László honvédegyleti elnök vezetésével a következő személyek képviselték: Ács Ferenc, Bedő Ferenc, Bezeredy Elek, Bogyay Kálmán, Esser József, Hány József, Königmayer János, Sipos Bálint és Varga József.

Zala vármegye és Zalaegerszeg város társadalmának főhajtását a vármegye és a honvédegylet koszorúján kívül a zalaegerszegi ipartestület és a megyeszékhelyi polgári és középkereskedelmi iskolai ifjúság által küldött és az emlékművön elhelyezett koszorúk fejezték ki.¹⁰⁰

A Pesti Napló című napilap már korábban, 1893. május 23-án – részletesen, oldalakon keresztül – lehozta a törvényhatóságok, városok, testületek, egyesületek által a képviselőkkel a budavári honvédemlékmű avatása alkalmára megbízott személyek vagy csoportok névsorát, illetve létszámát. A fővárosi lap külön tett említést a Zala vármegye által küldött, Csertán Károly alispán által vezetett öttagú – név szerint fel nem sorolt – delegációról, valamint a Zala Megyei Honvédegylet hat egyesületi tagból (Bogyay Kálmán, Utassy József, Vöczköndy László, Bezeredy Elek, Sipos Bálint, Esser József) álló küldöttségéről.¹⁰¹

Nem tudjuk pontosan, hogy Sipos Bálint – a 47. honvédszászlóalj 1849. március 1. napjával kinevezett hadnagya – ténylegesen részt vett-e a budai vár 1849. május 21-én történt bevételeiben, de komoly esély van erre, hiszen alakulata kiemelkedő szerepet játszott az ostrom során.¹⁰² Akárhogyan is történt, az 1848-ban Pesten az igazságügyi minisztériumban nagykorúsítási kérelmét intéző, majd az 1850-es évek elején Pesten lakott, de 1893-ban

96 A két kiadványban hadnagyi rendfokozat nem szerepel, az ebbe a kategóriába tartozó volt honvédeket alhadnagyként tüntették fel. Mikár Zsigmond 1869. 107., 177. p.; Morzsányi Sándor 1871. 29. p.

97 Czaga Viktória 2003. A Hentzi-emlékmű felállítása: 91. p. A honvédemlékmű felállítása: 95. p.

98 Aggházy Kamil 2001. 454. p. A szobrot alkotó Zala Györgyre: Szatmári Gizella 2014.

99 Zalamegye, 12. évfolyam, 20. szám (1893. május 14.). Ismerteti: Borbás György 2008. 17. p.

100 Zalamegye, 12. évfolyam, 22. szám (1893. május 28.).

101 Pesti Napló, 44. évfolyam, 145. szám (1893. május 23.), 5–6. p.

102 Az ostromról: Hermann Róbert 2020. 113–123. p.

már évtizedek óta szülőmegyében élő, 67 éves veterán honvéd számára bizonyára nagy élményt jelentett a volt bajtársak társaságában tett székesfővárosi látogatás.

Sipos Bálint halála és temetése

Sipos Bálint zalaegerszegi özvegy szabó két héttel a 70. születésnapja előtt, 1896. február 1-jén halt meg szervi szívbajban leánya, Simon Ignácné Sipos Szidónia házában Zalaegerszegen.¹⁰³

Haláláról és temetéséről a Zalaegerszegen megjelenő Zalamegye nevű hetilap *Nagy idők tanuja* címmel számolt be. A tudósítás szerint noszlopi Sipos Bálint 1848/49-es honvédhadnagy hosszas szenvedés után, 1896. február 1-jén hunyt el Zalaegerszegen. A másnap, február 2-án, nagy részvét mellett megtartott temetésén a „zalavármegyei 1848/49-iki honvédegyesület” küldöttségileg vett részt. A honvédegyesület delegációjának tagjaként még Zala vármegye hivatalban lévő főispánja, Svastics Benő is jelen volt Sipos Bálint végtisztességénél.¹⁰⁴ A megye első embere maga is hadnagyként küzdött 1849 nyarán;¹⁰⁵ a főispáni hivatal 1886-tól 1896. február 11-éig viselte, harcostársa búcsúztatása után néhány nappal nyugalomba vonult.¹⁰⁶

A helyi sajtó mellett a Pesti Napló című fővárosi napilap is beszámolt noszlopi Sipos Bálint, 1848–49-es honvédhadnagy Zalaegerszegen történt elhalálzásáról,¹⁰⁷

103 Halálzásának anyakönyvi bejegyzése több pontatlanságot tartalmaz: születési helyként Andrásida helyett Andrásfa (édesanyja faluja), anyja nevéként pedig Czupi Anna helyett Czupi Erzsébet került feltüntetésre. Az elhunyt házastársára vonatkozó rovatba a halálesetet bejelentő Simon Ignácné Sipos Szidónia apja második felesége, néhai Schrammer Terézia, s nem a harmadik feleség, Péterfy Katalin nevét diktálta be. Zalaegerszegi állami anyakönyvi kerület halotti anyakönyvei, 20/1896. szám.

104 Az újságcikkben életkora tévesen 76 év. Zalamegye, 15. évfolyam, 6. szám (1896. február 9.)

105 Svastics Benő (1833–1910) rendfokozatát a Vas és Zala megyei szabadcsapatban viselte rendkívül fiatal korában. Bona Gábor 1992. 40. p.

106 Zala megye archontológiája. 477. p.

107 Életkora itt pontatlanul 72 év. Pesti Napló, 47. évfolyam, 42. szám (1896. február 12.), 7. p.

emellett egy Kolozsváron megjelenő – az ottani 1848–49-es ereklyemúzeum és több honvédegyesület közlönyeként működő – periodika is közölte a halálhírét.¹⁰⁸

Sipos Bálintnak, az Andrásidán született, Nagykanizsa és Zalaegerszeg városokban élt nemes szabómesternek, a zalai kötődésű 7. és 47. honvédszászlóalj veteránjának valódi otthona és pátriája volt Zala megye; a vármegye – feltehetően az előbbi körülményeket is értékelve – hozzájárult temetésének költségeihez.¹⁰⁹

A szülőfalujában, Andrásidán 2011-ben – az andráshidai, apátfai, bekeházai és gébárti kötődésű honvédek tiszteletére – avatott 1848/49-es emlékmű Sipos Bálint nevét és emlékét is őrzi.¹¹⁰

Levéltári források

HL (Hadtörténelmi Levéltár)

Zala m. törzskönyv. = Zala Megyei Honvédegyesület iratai. Zala megyei 1848–49. évi igazolt honvédek törzskönyve, 1867–1903.

MNL OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

K 57 = Belügyminisztériumi levéltár, Honvédségélyező Alap iratai. 1867–1871.

MNL ZML (Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára)

IV.I.a. = Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek. 1555–1848.

IV.I.b. = Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1614–1848.

108 Életkora tévesen: „76 évében”. 1848–49. Történelmi Lapok. (Szerk. Kuzsok István), 5. évfolyam, 4. szám, 35. p.

109 MNL ZML IV. 404.b. Betűsoros mutatók. 1896. A vonatkozó iratok sajnos nem maradtak fenn, a mutatónak az ügyiratok tárgyára vonatkozó bejegyzései: „Sipos Bálint 48-as honvéd temetési járuléka” (10.840/1896.), „Sipos Bálint temetkezési költsége” (27.758/1896.).

110 Neve „Noszlopi Sipos Bálint” alakban szerepel. Varga Kálmán 2011. 73. p.

IV.1.e. = Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Nemességi ügyek. 1555–1848.

IV.1.l. = Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Katonaállítási iratok. 1771–1849.

IV.9.f. = Zala vármegye főadószedőjének iratai. Nemesi javak és jövedelmek összeírása, 1835.

IV.102.a. = Zala vármegye bizottmányának iratai. Jegyzőkönyvek. 1848–1849.

IV.102.b. = Zala vármegye bizottmányának iratai. Iratok. 1848–1849.

IV.151.b. = Zalai cs. kir. megyehatóság iratai. Megyefőnöki általános iratok. 1849–1860.

IV.404.b. = Zala vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 1872–1950.

V.1601. = Zalaegerszeg város régi levéltára. 1371–1944.

VII.157.a. = Skublics Imre alsólendvai, majd zalaegerszegi közjegyző iratai. Okiratok. 1876–1933.

IX.25. = Zalaegerszegi magyar és német szabócéh iratai. 1752–1886.

Irodalom

Aggházy Kamil 2001. = Aggházy Kamil: Budavár bevétele 1849-ben. I. kötet. A kéziratot szerkesztette és sajtó alá rendezte: Hermann Róbert. Budapest, 2001.

Barcy Zoltán–Somogyi Győző 1986. = Barcy Zoltán–Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Corvina Kiadó. H. n., 1986.

Béres Katalin–Megyeri Anna 2002. = Béres Katalin–Megyeri Anna: Zalaegerszeg. In: Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása. Katalógus. Zalaegerszeg, 2002. 141–208. p.

Bogdán István 1990. = Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874. (Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 6.) Budapest, 1990.

Bona Gábor 1992. = Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. (Zalai Gyűjtemény 33.) 5–52. p.

Bona Gábor 1999. = Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. (Harmadik kötet: R–ZS) Budapest, 1999.

Bona Gábor 2020. = Bona Gábor: A 47. honvédszászlóalj tisztikara 1848–49-ben. In: Hermann Róbert–Bona Gábor–Molnár András: A 47. honvédszászlóalj története. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2020. 165–193. p.

Borbás György 2008. = „...ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala...” 150 éve született Zala (Mayer) György. In: Honismeret, 36. évfolyam (2008), 3. szám. 15–19. p.

Czaga Viktória 2003. = Czaga Viktória: A Harcos Emlék – szoborsors Magyarországon (A Hentzi-emlékmű története). In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 6. (Acta Musei Militaris in Hungaria) Szerk. Hausner Gábor. Budapest, 2003. 79–112. p.

Foki Ibolya 2000. = Foki Ibolya: Zalaegerszeg 1850–1860. A város igazgatási szervezete és tisztviselői az abszolutizmus idején. Zalaegerszeg, 2000. (Zalaegerszegi Füzetek 6.)

Foki Ibolya 2011. = Riválisok polgárosodása. Források Zalaegerszeg és Nagykanizsa történetéhez, 1867–1918. Sajtó alá rendezte Foki Ibolya. Zalaegerszeg, 2011. (Zalai Gyűjtemény 70.)

Gyimesi Endre 2019. = Gyimesi Endre: „Ércnél szilárdabb és maradandóbb emléket állított magának” Farkas Dávid országgyűlési képviselő portréja. In: Kapiller Imre Emlékkönyv. Szerk. Horváth Zita–Miklós Dániel–Mikó Zsuzsanna–Németh László Sándor. Zalaegerszeg, 2019. 59–66. p.

Hermann Róbert 2020. = Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj a szabadságharc történetében, 1848–1849. In: Hermann Róbert–Bona Gábor–Molnár András: A 47. honvédszászlóalj története. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2020. 9–163. p.

Kerekes Zoltán 1972. = Kerekes Zoltán: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói. II. rész. In: Hadtörténelmi Közlemények, 19. évfolyam (1972), 2. szám. 286–335. p.

Mikár Zsigmond 1869. = Honvéd schematicus, vagy is: az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtisztoknak névkönyve. Összeállította Mikár Zsigmond alszázados. Kiadta Bakó Farkas százados. Pest, 1869.

Molnár András 1987. = Molnár András: A 7. honvédszászlóalj zalai önkéntesei. Adalékok az első honvédszászlóalj társadalmi összetételéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 34. évfolyam (1987), 4. szám. 753–760. p.

Molnár András 1992. = Molnár András: A 7. honvédszászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. (Zalai Gyűjtemény 33.) 53–113. p.

Molnár András 1996. = Molnár András: „A zalai ágyúzás”. Zala megye önkéntes adózói (1845–1848). Századok, 130. évfolyam (1996), 5. szám, 1996. 1211–1240. p.

Molnár András 1998. = Molnár András: Zalaegerszeg 1848–1849-ben. Zalaegerszeg, 1998. (Zalaegerszegi Füzetek 5.)

Molnár András 2009. = Csány László reformkori iratai 1817–1848. Sajtó alá rendezte: Molnár András. Zalaegerszeg, 2009. (Zalai Gyűjtemény 66.)

Morzsányi Sándor 1871. = 7000 igazolt, s életben levő 1848/9-diki honvédtiszt névjegyzéke rang és betűszerint. Pest, [1871].

Novák Mihály 1906. = Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. Bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906.

Szatmári Gizella 2014. = Satmári Gizella: Fény és árnyék. Zala György pályája és művészete. Zalaegerszeg, 2014.

Varga Kálmán 2011. = Varga Kálmán György: András-hida nyolc évszázada. I. Apátfától Gébártig, Bukicsától Zsigérig. Zalaegerszeg, 2011.

Zala megye archontológiája. = Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.)